

BENYOVSZKY KRISZTIÁN

A politika sara, a szerelem aranya

KÍSÉRLET EGY KORAI MIKSZÁTH-KISREGÉNYRŐL

„Tanultunk tőled és okultunk a példádon. Követni fogunk és eltérünk tőled. Emlékezünk rád és lerázuk a hatásodat. És talán rombolunk, de csak hogy építhessünk. Felejtünk, hogy teremthessünk...”

(Móricz Zsigmond: Mikszáth Kálmán)

Mikszáth Kálmán első kisregénye, *A vármegye rókája*, mely a *Magyarország és a Nagyvilág* című lapban jelent meg folytatásokban 1877-ben, nem tartozik a szerző sűrűn emlegetett és behatóan elemzett művei közé. Ebben közrejátszhatott az a két körülmény is, melyre Eisemann György hívta fel a figyelmet. Egyrészt az említett opus *Az apám ismerőseivel* (1878) együtt, csekély kritikai visszhangot váltott ki, másrészt maga Mikszáth is igyekezett megfelekedezni róla (róluk): „A negyvenéves írói munkássága (1910) alkalmából kiadott gyűjteményes sorozatból mindkettőt kihagyta, s ezzel a korai periódus műveit még inkább a kiugrás előzményeiként deklarálta.”¹ A monográfus később hozzáteszi, hogy *A vármegye rókája* esetében „inkább sajnálható a megkonstruált pályakezdés ezúttal kirekesztő datálása. Hiszen színvonalas írásról van szó, melynek csak néhány jelenetében – a szerelmi és a politikai téma poentírozásában – figyelhető meg némi sablonos hatásvadászat.”²

A kutatókat elsősorban a mű filológiai vonatkozásai izgatták,³ ami érthető, hisz egy olyan szüzséről van szó, melyet Mikszáth hat különböző változatban írt meg, s az eltérések számbavétele műfaji, stilisztikai és intertextuális szempontból egyaránt érdekes adalékokkal szolgál a szerző ekkoriban még csak formálódó írásgyakorlatára nézve.

Mindezek után talán meglepő, hogy rövid írásomban épp ehhez az elfeledett szöveghez nyúlok vissza, ráadásul egy olyan nézőpontból kívánom elemezni, mely a folytonosság mozzanatait nem a Mikszáth-próza későbbi alkotásaiban tételezi, hanem a Mikszáth *utáni* magyar regény egyik megkerülhetetlen alkotásában. *A Sáraranyról van szó*, mely Móricz Zsigmond regényírói pályájának úgyszintén a nyitányát jelenti, igaz, korántsem merült úgy a feledés homályába, mint *A vármegye rókája*, a korabeli kritikai visszhang sem maradt el, s a szer-

¹ EISEMANN György: *Mikszáth Kálmán*. Budapest, Korona, 1998, 11–12.

² I. m. 12. Vele ellentétben FÁBRI Anna csupán az elbeszélői hang felszabadultságát és fölényét emeli ki az egyébként „művészileg nem túl igényes”-nek tartott történetben: *Mikszáth Kálmán*. Budapest, Szépirodalmi, 1983, 34.

³ A történet egyes szakaszainak variatív újraírását és a motívumok vándorlását Hász-Fehér Katalin követte nyomon, és foglalta össze az író hosszabb elbeszéléseit tartalmazó kötet utószavában: *Utószó Mikszáth Kálmán elbeszéléseihez*. In Mikszáth Kálmán: *A lohina fű és más elbeszélések*. Budapest, Unikornis, 1998. 287–294.

zői életművet, a műfajt vagy a korszakot tárgyaló-rendszerező irodalomtörténeti narratívának is gyakori hivatkozási pontja volt (s ha csökkenő gyakorisággal, de az ma is).⁴

Tehát két, egymással stílusban és témában is rokonítható (rokonított) elbeszélőnk regényírói debütjéről van szó, s ha kedvelném az irodalomtörténeti mesemondás által igencsak preferált számszimbolikát, akkor jelképesnek is minősíthetném azt a tényt, hogy a *Sárarany* utolsó előtti Nyugatbeli folytatása (1910/11) előtt Móricz Mikszáth-nekrológja olvasható. De nem erről akarok beszélni, még csak nem is Mikszáth „modernségének” vagy Móricz „hagyományörzésének” újabb bizonyítékaként kívánom szóba hozni *A vármegye rókáját*. Csupán egy érdekes motívumegyezésre szeretném felhívni a figyelmet, anélkül, hogy az irodalomtörténeti hatásadászat ingoványos mezejére merészkednék.⁵ Mielőtt erre sort keríték, szükséges a szűzsé rövid ismertetése.⁶

(*Cselekmény, szerkezet*) A „nagyobb elbeszélés”-nek és „kisregény”-nek egyaránt nevezett mű tizenegy fejezetből áll. Témáját tekintve egy, a politikai és a szerelmi bonyodalmak összefonódásán alapuló történetről van szó, melynek fordulatait és végkimenetelét nagyban meghatározza bizonyos titkok jelzett elhallgatása és hatásorientáltan ütemezett – fokozatos és meglepően záruló feltárása. A cselekményszövés logikája és a narratív szöveg formális tagolása szempontjából fontos még kiemelni az értekezés (I. fejezet), a jellemkép (II. és III. fejezet) és a vita (IV. és V. fejezet) szerepét. A kisregényt (maradjunk ennél a műfaji jelölőnél) a komikus és tragikus hatáselemek keveredése jellemzi, de végül az előbbi kerül ki győztesként.

A bevezetés után, mely a történet idején uralkodó politikai és társadalmi eszméket mutatja be, két komikus portré követi egymást (*Mikor a vén prókátor szerelmes, Egy kurtanemes ember*), amelyek egyúttal két, egymással később összefutó cselekményszálal bocsájtanak útkra. Megtudjuk, hogy az idős, majd’ ötvenéves ügyvéd, Fogtőy Márton szerelemre lobbant az önérzetes Kalap István 17 éves lánya, Erzsike iránt. A narrátor sejteti, hogy nemcsak a lány hamvas szépsége varázsolta el, hanem legalább annyira anyagi vonzata is van e kései vonzalom szárba szökkenésének, de a részletekre csak a mű végén derül fény.

A dinamizáló és feszültségteremtő fordulatot egy idegen fiatalember érkezése hozza meg, aki véletlenül vetődik Kalap uram portájára. Bemutatkozására („Nemes Karczy Miklós a nevem de Halaskeő. Az apámé Péter.” 130.) a házigazda, aki kezdetben barátságtalan szűkszávással válaszolgat neki, csaknem elájul, ami arra enged következtetni, hogy a látogató személye – maga számára is meglepő módon – mégsem teljesen ismeretlen előtte: „Az öreg

⁴ Ha nem is vált a kortárs Móricz-olvasás kitüntetett alkotásává, néhány újabb szempontú elemzés azért jelent meg róla: JASTRZĘBSKA, Jolanta: Szentek, prostituáltak, öngyilkosok. A szexualitás idiolektusa Móricz Zsigmond regényeiben. *Jelenkor* 1998, 261–275; MARGÓCSY István: Kísérlet a narráció megújítására. In Fenyő D. György (szerk.): *A kifosztott Móricz?* Budapest, Krónika Nova, 2001. 22–32; BENYOVSZKY Krisztián: Vér és arany, sár és hó. In uő: *Fosztogatás. Móricz-elemzések*. Pozsony, Kalligram, 2010, 235–256.

⁵ Nem tudom, hogy Móricz olvas(hat)ta-e Mikszáth kisregényét, s ha igen, mennyiben hatott az rá. Erre vonatkozó vallomással nem találkoztam, ami egyebek mellett azért sem meglepő, mert épp az említett búcsúbeszédéből derül ki – a *Sárarany* szerzője mindenekeelőtt az irodalmi publicistát becsülte nagy elődjében, és nem a regényíró.

⁶ A kisregény általam használt kiadása: *A vármegye rókája*. In Mikszáth Kálmán Összes művei 1. Sajtó alá rendezte Bisztray Gyula, Budapest, Akadémiai, 1956, 117–177. A kiadványra a továbbiakban csak a főszövegben, az idézetek után szereplő oldalszámokkal hivatkozom. Minden kiemelés tőlem származik.

hátrátántorodott e névre. A pipa kiesett szájából és ezer darabra tört szét. Remegett egész testében, mint a nyárfalevél.” (uo.) Ez a közzjáték a titokzatosság hatáseffektusát erősíti. A történet ezen pontján a zaklatott férfi belső magánbeszédéből egyelőre még csak töredékesen derül ki, hogy mi is volt az oka a viselkedésének. A lelkét régóta nyomasztó titok feloldására a VII. fejezetben kerül sor egy visszatekintő kitérő keretében („Szakítsuk itt meg történetünket egy darabon, hogy fölkeressük sötét odújában a multat, mely beszédünk meséjét szötte.” 144.). Rövidre fogva arról van szó, hogy fiatal házasként Kalap István féltékenységében pisztolypárbajra hívta ki a felesége körül legyeskedő Karczy Pétert, mégpedig egy folyó feletti vékony pallóra. A két lövés eldördülése után mindketten a vízbe esnek, de csak neki sikerül kiúsznia a partra, a másik férfi testét elragadja a víz. Az esetre ugyan nem derül fény, de Kalap Istvánnak ezután nem szűnő lelkiismeret-furdalása van amiatt, hogy féltékenysége (még ha indokolt volt is) egy ember vesztét okozta.

A bemutatkozás sokkja után a közelgő választásokra terelődik a szó (Miklós is ez ügyben jár arrafelé), s nagyrészt ez, a konzervatív és a liberális nézetek ütköztetése tölti ki a IV. és az V. fejezetet. Bár kevesebb teret kap, annál nagyobb súllyal esik latba egy ezzel párhuzamos történéssor: a vacsora kiszolgálásával foglalatokodó Erzsike és Miklós „egymásra találása”. A fiatalok közötti kölcsönös vonzalom árulkodó jelei nem kerülnek el a lányát egyedül nevelő apa figyelmét, aki az oly régóta óhajtott jóvátétel lehetőségét ismeri fel egy esetleges frigyen.

A bonyodalom a VI. fejezetben következik be. Miután Kalap István másnap igent mond a lánya kezét hirtelen elhatározásból megkérő Miklósnak, betoppan Fogtőy segédje, és gazdája hasonló kívánságát tolmácsolja. Bár kezdetben nem kérdéses, ki lesz a sikeres befutó, egy levél hatására az immár másodszer letaglózott apa mégis a szerelmes vén prókátornak ígéri oda Erzsikét. A segéd által átnyújtott irat annyira megviseli, hogy szélütést kap, s a beszédképességét is elveszíti. A virágnyelven megfogalmazott levélben az áll, hogy Fogtőy ismeri Kalap féltve őrzött, súlyos titkát, s ha az nem adja hozzá lányát, nyilvánosságra hozza.

Miklósnak ezután minden erőfeszítése arra irányul, hogy meghiúsítsa a közelgő eljegyzést, ami egyet jelent azzal, hogy megbuktassa a konzervatívok nagyreményű jelöltjét, Fogtőyt – akit egyébként, dúsgazdag megbízója utasítására, éppen hogy támogatnia kellene. Nem jár sikerrel, s amikor már végképp reménytelennek tűnik a helyzet, egy véletlen elszólásának köszönhetően vesznek kedvező fordulatot az események. Az ügyvéd jelölését támogató kortesbeszédében apjára hivatkozik, aki mindig, még halálos ágyán is megbízott Fogtőyben. Ebből Kalap István számára egyértelművé válik, hogy ellenfele annak idején nem fúlt vízbe, így az ő lelkét sem terheli az emberölés bűne, tehát nem kell engednie a „vármegye rókájaként” emlegetett prókátor zsarolásának. Aki, derül ki csakhamar, arra a tetemes összegre szerette volna rátenni a kezét, amelyet Karczy Péter hagyott az általa halottnak hitt Kalap István élő örökösére, azaz Erzsikére. Kalap uram visszanyeri beszédképességét is, és saját korábbi meggyőződését meghazudtolva a liberális jelölt támogatására szólítja fel rendtársait, ami el is dönti a választásokat.

(*Politikai játszmák*) Az első figyelmet érdemlő szöveghely a „Bevezetés”-ben található, mely a régi, szabadelvű eszmék által meg nem fertőzött magyar világ nosztalgikus visszaidézését tartalmazza. Mielőtt idézném, röviden érintenem kell a fejezet narrációjának néhány sajátosságát.

Az elbeszélő úgy állítja szembe egymással a nemesi kiváltságokra épülő feudális berendezkedés és a francia forradalom vívmányaiért síkra szálló liberalizmus értékrendszerét, hogy egy olyan kívülálló beszédpozícióját imitálja, aki igyekszik mindkét fél véleményének hangot adni, de azért mégsem tudja teljesen elrejtteni az előbbi iránti elfogultságát. Persze ez csak játék, tettetés, a szó klasszikus értelmében vett ironia, mely épp az ellentétes véleményt juttatja kifejezésre. Mikszáth itt a szabad függő beszéd keretébe ágyazott *communis opinio* eljárását alkalmazza (később is előszeretettel élt ezzel a megnyilatkozásformával). Úgy tűnik, hogy az elbeszélő alig leplezett módon a konzervatív oldal álláspontjára helyezkedik, s osztja annak politikai, társadalmi és művelődési preferenciáit. A közösség tagjaként beszél („nekitámaszkodtunk”, „jó volt az nekünk” „úgy néztük”), a közösség véleményének ad hangot. Mintegy átéli magában a nemesség anonim tagjainak megnyilatkozásait, közben távolságot is tart tőlük. A távolságtartás leginkább az ellenfél irányában megnyilvánuló *tűzolt* gúnyban és karikírozó hajlamban érhető tetten, ami a visszájára sül el: nem a liberalizmus képviselőire mér ezzel megsemmisítő kritikát, hanem éppen hogy a nemesség maradiságát, műveletlenségét, bárdolatlanságát és hatalmi önkényeskedését teszi még nyomatékosabbá.

A bevezető fejtegetés első harmada végén ezt olvassuk:

„A »haladás« szót kiküszöbölte a »vis inertiae« a nemzet szótárából. Ismeretlen pogány mondat volt. Inkább nekitámaszkodtunk az ellenkezőnek. Még a »Hármas Kis Tükör« bölcs összececinálója is ilyeneket írt ékes karmenekben:

»N... vármegyében kell járni nagy *sáron*.«

Még én is úgy tanultam valaha. A tiszteletre méltó *sár*, melybe belefűlnak a hazontalan új eszmék, beleolvadt címerünkbe. Úgy néztük, mint megannyi *aranyat*. Jó volt az nekünk! Nem kell közlekedési út; mi az istennyilának? Magunk csak kivontatjuk magunkat parasztforsponttal a szomszéd faluig, hol egy valamirevaló tarokk-kompania csak összetákolódik; idegen vármegyéből való ember meg hadd búsuljon rajta, mint jöjjön ide, ha – nem lehet.

Legalább nem akad ránk a német ebben az átkozott *sárban*.

És az igaz, hogy a német nem is akadt ránk, hanem ahelyett ide talált egy németnél is nagyobb hatalom, a »Liberalizmus.« (120.)

A *sár* első szinten az országban⁷ uralkodó áldatlan útviszonyokra utal, ami az elmaradottság és az elszigeteltség egyik tünete, de az ilyen állapotokhoz való viszonyuláson keresztül egy sajátos kollektív mentalitás is kifejezésre jut a szövegben, melyre a merev elzárkózás és a passzív ellenállás jellemző. A *sár* nem feltétlenül kellemetlen vagy bosszantó dologként értelmeződik a visszahúzó erőt képviselő nemesség szemében, hanem megvan az előnyös oldala is, ami legjobban az utolsó előtti mondatban fogalmazódik meg. A korábban jellemzett ironikus narrációnak köszönhetően azonban nyilvánvalóvá válik ennek a felfogásnak az álságos, hamis volta is. Jól mutatja ezt a *sárhoz* kapcsolt két jelző, a „tiszteletre méltó” és az „átkozott” ellentéte, de ebbe az irányba mutat az aranyhoz való hasonlítás is.

⁷ A *kemény koponyák* című elbeszélésben (Mikszáth Kálmán: *Öreg szekér fakó hám*. Budapest, Légrády Testvérek, 1901, 194) a Losontzi István „bestseller” tankönyvéből (*Hármas Kis Tükör*, 1771) vett rigmusban még Nógrád vármegye szerepel. Azzal, hogy Mikszáth a kisregényben csak a kezdőbetűt tartotta meg, bizonyos fokig általánosította a *sár*-képzetben kifejezésre jutó elmaradottságot és elhanyagoltságot. Azért csak bizonyos fokig, mert a rövidítés könnyen feloldható, nem lévén a korban más N-betűvel kezdődő vármegye.

A régi, idejétmúlt értékekhez való ragaszkodás tette, hogy a testvériségről, egyenlőségről és igazságosságról szóló eszmék csak nehezen törtek utat maguknak az országban, s amikor már mégiscsak valamelyest elterjedtek, látszólag akkor sem változott semmi:

„[...] a feneketlen *sár* is ott lotyogott az utakon, a deres szintén megmaradt kevélykedni a vármegyeház udvarán” (121).

A liberalizmus bírálóinak magatartását nem sokkal később az elbeszélő újra a valódi értéknek tetsző talmiság, az aranynak tűnő *sár* (ez esetben a föld, a rög) metaforáján keresztül teszi nevetségessé:

„És ezek az ócsárlók is kemény, szenvedélyes emberek voltak, kiket a megszokottság odaláncolt a mozdulatlan *röghöz*, melyről meg voltak győződve, hogy *arany*.” (uo.)

A „sáros út” képe, mely addigra már jelképi érvényre tesz szert, végül a választási küzdelem finisét felvezető utolsó fejezetben bukkan fel ismét:

„Már csak egy nap volt hátra a választásig; általános izgatottság uralkodott. A két párt húzódni kezdett a választás színhelye felé, az országútnak nevezett kátyús *sárvonal* tele volt reggeltől estig végigkóválygó kocsikkal, mik a vótumokat szállították a színhelyre.” (173.)

(*Szerelmi bonyodalma*) Korrigálnom kell magamat: a *sár* még egyszer előfordul a történetben, mégpedig egy beszélgetésben. Igaz, ekkor már nem azzal a mögöttes politikai jelentéssel telítve, amiről a fentiekben volt szó:

„A gyertya homályosan ég, kívülről az eső kopogása hallik. A két fiatal most egyedül érzi magát. Kínos és mégis édes érzés.

– Holnap nagy *sár* lesz – mond Miklós fojtott hangon.
– Bizony – rebegé Erzsike.” (139.)

A fiatalok zavarban vannak; Kalap uram már elbóbiskolt az asztalnál, s a beálló kínos csendet oldani kell valahogy. Ezért jön kapóra az időjárás témája. Az ártatlanul kiejtett mondat – a későbbi fejlemények fényében – viszont profetikussá válik. Ha tudná Miklós mi várja másnap, hogy mekkora „sárral” is kell majd dacolnia! Nem csak az utakon, hanem a személyes boldogságáért vívott harcában. Mert Fogtőy levelének kézbesítése után valódi küzdelem kezdődik: féltő, hogy a szerelem aranya (az új eszmékhez hasonlóan) beleveszik majd a politika sarába.

A VI. fejezettől kezdve ugyanis az *arany* Erzsike és rajta keresztül a szerelem jelölőjévé válik:

„A tegnapi esőtől harmatos akácfa lombjai olyan hívólag, olyan marasztalólag in-tegettek. A reggeli napsugár odasütött és *bearanyozta* Erzsikét. Olyan barátságos fényes kép volt! Miklósnak úgy tetszett, hogyha távozik, itt kell hagynia örökké azt a mosolygó *arany* napsugárt: amerre járni fog, ott mindig mindenütt árnyék lesz ezentúl.” (140.)

„A szerelem a leggyorsabban érő gyümölcs; mint a tündérmesék *aranyalmái*, miknek egy éj kell, hogy virágozzanak, megnőjenek és leszakítsák.” (141.)

Az apja váratlan megnyomorodása miatt kétségbeesett lány fájdalomteli arcát másodszer már Miklós biztató szavai vonják be – figuratív értelemben – az öröm aranyfényével:

„A leány arca lángba borult. Azon hatást tette volna a nézőre, mint a téli tájék, melyet váratlanul *aranyoz* be egy tavasztól kölcsönzött napsugár; a lefutó könnycsepp még ott tündökölt az arcon, de olyan volt, mint rózsán a harmatcsepp, s a viláért sem ismerhetett volna rá Erzsike mosolyra fakadó szemében előbbi születés-helyére.” (157.)

A szerelem mint aranyló napfény metaforáját az elbeszélő az ironikus ábrázolás eszköze-ként is használja, amikor Fogtőy házassági szándékának valódi okát ecseteli:

„Ő pedig igazán akarta Erzsikét. Olyan igazán, hogy az érzelem tisztességesebb részét is annyira magára tudta disputálni, miszerint egészen szerelmes lett leendő feleségébe. [...] Csodálatos, e terméketlen Szaharában, a színtelen homok között most itt-ott fényes fővénny-szemek csillogtak, mintha egy átvonuló vihar szórta volna ide idegen tájékról. A szerelem vihara járt itt, azé a szerelemé, mely megnesemesíti a szívet, mely mint a tavaszi napfény derült színt ad a komor hegyormoknak is. Tavaszi napfény! Lehet-e itt arról szó? Cseréljük ki a tavaszt a »vénasszonyok nyarával« s mindjárt nem sántít annyira a hasonlat. A vénasszonyok nyara októberben szokott lenni: annak is van napfénye, de báyadt; az is *megaranyozza* a hegyormot, de az *arany* színnek valami lehangoló árnyalata van. A tavaszi napfény az egészséges – az ősz a beteg ember mosolya.” (168.)

Nem véletlen, hogy épp az intrikus szerepkörében feltűnő ravasz ügyvéd az, aki nemcsak a történet, hanem az elbeszélő diskurzus szintjén is megfertőzi a szerelem tisztaságát a politika tisztátalanságával. Illárdy, a politikai jelölését támogató dúsgazdag földesúr ekképpen jellemzi őt:

„Az derék ember, tavaly nálam volt Bécsben, ismerem, *arany* elvei vannak... éppen nekem való egyéniség.” (166.)

Az *arany* itt olyan mellékjelentésekkel gazdagodik (politikailag alkalmas, értékes, hasznos, hasznot hozó), ami feszültségben áll a korábban Erzsikehez kapcsolt pozitív értékekkel.

(*Későbbi szövédmények*) A *sár* és az *arany* jelölők fentebb vázolt utalási tartományán túllépve, és Móriczhoz közelítve, elmondható, hogy a *Sáraranyban* eltérő jelöltek társulnak a két narratív lexémához, mint Mikszáth kisregényében. A politika és a szerelem feszültségteli el-lentéte helyett – miként azt hivatkozott elemzésemben bővebben kifejtettem – a *sár* az élet metaforája, s mellette a megvetés és az undor kifejezésére is szolgál, az *arany* pedig az embert, s rajta keresztül a veszendő értékeket jelöli. Míg Mikszáth „földhözragadtabb” olvasatát adja a két szó kapcsolatának, addig Móricz metafizikai dimenziókba emeli azt (lásd a regény istenkáromló zárlatát). Mindazonáltal úgy gondolom, hogy a különbségek ellenére is figyelemreméltó motívumegyezésről van szó, mely fényt vet a két író történetalakító eljárásainak hasonlóságára.⁸ Arra, ahogyan cselekményképző és jellemfestő funkcióval látnak el gazdag

⁸ A két író művei közötti poétikai analógiákról lásd: GREDEL Lajos: Meztírlás gavallérok kivilágos virradatkor. In N. Tóth Anikó (szerk.): *Mikszáth – hagyományok és értékek*. Nyitra, Konstantin Filozó-

figuratív jelentéstartalommal felruházott szavakat (érdekes módon ugyanazt a két szót), ami a történet részleges metaforizációját vonja maga után.

S hogy a két írói poétika közötti átmenet – ha nem is folyamatos, de – valamelyest zökkenőmentesebb legyen, idézzük végezetül *Az aranykisasszony* idevágó passzusát, Csemez úr lányáról való rövid elmélkedését:

„Csakugyan arany... színarany ez a leány! Hehehe! Az emberek bolondok, s *arany*-nak nézik a sarat. A sarat, az embert. S denique, ha az egész világ téved, az egész világnak mégis igaza van; ha az egész világ aranynak tartja Krisztinát, bizonyára aranyból van ő a kis körme hegyétől kezdve egészen a sarkáig.”⁹

A motívumegyezés a Mikszáth-életmű történeti alakulása szempontjából azért érdekes, mert az idézett novella szinte egy időben keletkezett a kisregénnyel: 1877 júliusában jelent meg először, míg *A vármegye rókájának* közlését 1877 augusztusában kezdte meg Mikszáth. Úgy tűnik tehát, hogy a „sár” és az „arany” szavakban rejlő szimbolikát elsősre még nem mérítette ki teljesen, azok felszabadított figuratív energiája egy ideig még tovább „dolgozott benne”, keresve a narratív kiteljesedés új útjait. Móriczra nézve pedig azt kell konstatálnunk, hogy a *Sárarany* nemcsak egy, hanem legalább két Mikszáth-pretextus felől válik (újra)olvashatóvá.

fus Egyetem, 2008, 67–73; BENYOVSZKY Krisztián: Móricz Mikszáthot olvas. In uő: *Fosztogatás...* 179–194.

⁹ *Az aranykisasszony*. In Mikszáth Kálmán Összes művei 32. Sajtó alá rendezte Bisztray Gyula, Budapest, Akadémiai, 1968, 17. Csemez Krisztina abban is hasonlít Kalap Erzsikéhez, hogy anya nélkül nő fel, apja egyedüli gyermekeként neveli. Az ő kezére is többen pályáznak egyszerre (hármán, akik közül kettő, akárcsak Fogtőy, korát tekintve az apja is lehetne), s a kérők csak egy nehéz, szinte teljesíthetetlen feladat sikeres elvégzése után számíthatnak az atyai beleegyezésre. Mint ismeretes, a legkitartóbbnak és legelszántabbnak, a lány által „megkért” fiatalembernek (mellesleg szintén Miklós az illető) sem sikerül a szerelme testsúlyának megfelelő aranyat összegyűjtenie.